

Advances in Comparative Colonial Toponomastics **[Az összehasonlító gyarmati helynévkutatás eredményei]**

Szerkesztő: NATALIYA LEVKOVYCH. De Gruyter, Berlin–Boston, 2020. 306 lap

1. A kötet a 2015-ben újjára indított, több nemzet kutatóit és változatos kutatási helyszíneket összefogó Comparative Colonial Toponomastics [Összehasonlító gyarmati helynévkutatás] című projekt, röviden CoCoTop egyes részeredményeit mutatja be. A CoCoTop keretein belül végzett empirikus kutatások szinte minden kontinensre kiterjedően vizsgálják az egykori gyarmatosított területek helynévi adatait, legtöbbször (de nem kizárólagosan) a 17–20. századra vonatkozólag. Fő alapvetése szerint a gyarmati helynevek – legyen szó akár Afrikáról, a Karib-térségről vagy a Csendes-óceán szigeteiről – a gyarmatosítók nyelvi eszközei arra, hogy eltüntessék, illetve módosítsák az eredeti lakosság által használt helynévanyagot, ezáltal nyelvileg is kisajátítva a teret. A CoCoTop fő célkitűzéseiről, elméleti háttéréről a projekt elindulása óta több összefoglaló tanulmány is készült.

A kötet a CoCoTop 2020-ig szerzett empirikus tapasztalatainak és eredményeinek egyik mérföldköve. A szerkesztői előszó (v–vii) kiemeli, hogy a projekt még a kezdeti fázisában van, ezért a kutatások eredményességének és összehasonlíthatóságának érdekében további elméleti és módszertani finomhangolásra van szükség. A kötet négy tematikus fejezete ezt a kutatói igényt elégíti ki. Az első részben (Általános helynévtan) egy elméleti-módszertani tanulmány olvasható. A második, legterjedelmesebb fejezetben (CoCoTop-tanulmányok) öt, a projekt kutatóinak eredményeit bemutató írás szerepel. A harmadik részben (Beszámolók) egy dán nyelvészek által kezdeményezett, egyelőre még tervezési fázisban lévő, finanszírozásra váró gyarmati helynévkutatási projektről található két beszámoló jellegű tanulmány. A negyedik fejezetet (Friss adatok) az első olyan mesterszakos szakdolgozat képezi, amely szorosan összekapcsolódik a CoCoTop célkitűzéseivel.

2. Az általános névtani fejezet egyetlen tanulmánya magyar szerző munkája: TÓTH VALÉRIA a Magyarországon már széles körben használatos, funkcionális szemléletű helynévelemzési modellt mutatja be – magyar példák alapján –, kiemelve, hogy az egymással érintkező helynévrendszerek összevetése csakis valamilyen egységes leírási keret alkalmazásával lehetséges (3–22). A bemutatott modellben a lexikális-morfológiai és a funkcionális-szemantikai elemzés egymás mellett jelenik meg, és a leíró mellett a történeti megközelítés is szerepet kap benne. Az utóbbi kapcsán a nevek változásának, a nyelvi kontaktusok hatását tükröző kölcsönzéseknek a vizsgálatára alkalmazható modellt mutat be a szerző, hangsúlyozva a nyelvi presztízsnak a helynévállomány és -használat alakításában betöltött szerepét is.

3. A CoCoTop-tanulmányok első írásában SANDRA HERLING (Németország) értekezik az USA területén található, ma is használatban lévő spanyol és francia helynevekről (25–49). A tanulmány hiánypótlónak tekinthető, a 15–16. századi spanyol és francia hódítások idejéből fennmaradt amerikai helynevek összehasonlítása ugyanis mindeddig nem történt meg. A mintegy 800 elemzett helynév részben korabeli térképek névanyagából, részben pedig a felfedező, gyarmatosítók útinaplóiból származik. HERLING először egyenként megvizsgálja a spanyol és francia gyarmati helyneveket a névalkotási mintázatok, illetve a névadás motivációi szempontjából, majd összehasonlíttja a két névadási rendszert. Bár a vizsgált szempontok alapján több

párhuzam is vonható a két birodalom helynévadása között, az egyik megfigyelt különbség, hogy a spanyol helynevek elsősorban vallási vonatkozásúak, míg a franciák gyakrabban adtak helyneveket a gyarmatosításban részt vevő személyekről.

MARIE A. RIEGER (Olaszország) egy 19. századi osztrák térképész, Oskar Baumann által az Usambara (Afrika) területén tett felderítőútjai során készített jegyzetekben található helyneveket vizsgálja (51–77). A feljegyzésekben található névanyag a német gyarmatosítás előtti időszakból származik, az elemzett 238 helynév ebből kifolyólag többnyire endonima, azaz a helyi nyelvhasználók által használt név. A helynévadási mintázatok vizsgálata részletesen taglalja az endonimikus és az exonimikus (vagyis a gyarmatosítás előtti és a gyarmatosítók nyelvéből származó) névelemek megoszlását és keveredését, emellett tipologizálja a denotátum típusát (pl. hegység, víztömeg, település) megnevező névelemeket. A tanulmány mellékletében betűrendben szerepel a kutatás során elemzett helynévanyag, kiegészítve a megfelelő topográfiai adatokkal, valamint a gyűjtés évével.

INGO H. WARNKE, THOMAS STOLZ, JASCHA DE BLOOM és NATALIYA LEVKOVYCH (Németország) tanulmánya irányadó szándékkal íródott a jövőbeli CoCoTop-kutatások számára (79–115). A tanulmány a gyarmati helynévadás jelenségének részletes bemutatásával világossá teszi az összehasonlító gyarmati helynévkutatás szükségességét és tudományos előnyeit. A szerzők a német gyarmatosító tevékenység helyneveivel illusztrálják érveiket, külön figyelmet szentelve a Pápua Új-Guineában található *Luther-Hafen* helynév esetének. A tanulmány kiemeli, hogy a gyarmatosítás kutatásakor ellentmondások származhatnak abból, hogy ennek a rendkívül összetett jelenségnek melyik aspektusa kerül előtérbe. A szerzők a gyarmatosító hatalom három ilyen, ellentmondásokkal átszótt rétegét emelik ki: a gyarmati dimenziókat, a gyarmati aktusokat, valamint a gyarmati reprezentációkat. A tanulmány egyben négy új feladatot is megfogalmaz a CoCoTop jövőbeli kutatásai számára a gyarmati helynevek besorolásával és elemzési módszereivel kapcsolatban. A tanulmány mellékletében megtalálhatók a német gyarmati helynevek kvantitatív módon elemzett, táblázatokba rendezett adatai.

THOMAS STOLZ és NATALIYA LEVKOVYCH (Németország) tanulmánya a mikronéziai Észak-Mariana-szigetek esetét mutatja be, ez ugyanis teljes mértékben ellentmond a CoCoTop előzetes feltételezéseinek és kutatási módszertanának (117–154). A spanyolok, majd a németek, végül az amerikaiak által gyarmatosított szigetscsoport térképein (amelyek megtalálhatók a tanulmány mellékletében) ugyanis alig találhatók helynevek, holott a szigetek topográfiailag változatosnak mondhatók: bővelkednek olyan földrajzi egységekben, amelyek hagyományosan nevet kapnak akár az őslakosoktól, akár a gyarmatosítóktól. A helynevek fennmaradása akkor is lehetséges, ha az adott terület már nem lakott, így a szigetscsoport elnéptelenedése nem kimerítő válasz a helynevek hiányára. A tanulmány több hipotézist is felállít, elismerve a tényt, hogy a nevek feljegyzésének hiánya nem jelenti azt, hogy az egykori lakosok egyáltalán nem használtak helyneveket. A szerzők a kutatás folytatási lehetőségei között említik a hiányzó helynevek felderítését és adatbázisokban, térképeken való rögzítését, ami előrelépést jelenthet a szigetscsoport kulturális örökségének megőrzésében.

RICCARDO CONTINI és LUCA D'ANNA (Olaszország) helynevekkel kapcsolatos diskurzusokat vizsgálnak Líbia olasz fennhatóság alá kerülésének kezdeti időszakából (155–183). Három időmetszetet figyelnek meg: a liberális korszakot (1882–1922), az első fasiszta korszakot (1922–1936) és a második fasiszta korszakot (1936–1942). A tanulmány fókuszában a líbiai helynevek olasz átírásával kapcsolatos nyelvészeti, egyben politikai és ideológiai viták állnak. A szerzők két korabeli orientalista, Carlo Alfonso Nallino és Eugenio Griffini helynévatírással kapcsolatos kézikönyveit hasonlítják össze. Az olasz gyarmati uralom kezdetén Nallinót kérték

fel a következtelenségeket, hibákat tartalmazó líbiai térképek kijavítására. Az elsődleges szempont ebben az időszakban az volt, hogy koherens, a helyi lakosság által is használható helynévrendszert hozzanak létre a terület feletti hatékony uralom biztosítására. A fasiszta korszakokban azonban jellemzőbbé vált az olasz konvenciók előnyben részesítése, ami a nacionalista gyarmatosítók nyelvi térhódításának és hatalomkinyilvánításának egyik jellegzetes példája.

4. A beszámolókat tartalmazó fejezet első írásában JOHNNY GRANDJEAN GØGSIG JAKOBSEN és IVALU KRISTINE LIDSMOES (Dánia) az egykori dán–norvég kolóniák (Dán Kelet-India, Dán Nyugat-India, Dán Guinea és Grönland) leendő helynévi vizsgálatához nyújtanak történelmi és tudománytörténeti megalapozást (187–217). A dán tudomány az elmúlt évtized során kiemelten foglalkozott ezzel az időszakkal a kolóniák felosztásának százéves évfordulója kapcsán, a gyarmati helynevek célzott vizsgálata azonban mindeddig váratott magára. A Dán gyarmati helynevek (Danish Colonial Toponymy) nevet viselő jövőbeli kutatás elkészült adatbázisa lehetővé teszi majd a különböző dán kolóniák helynévanyagának összehasonlítását. A szerzők egy grönlandi helynévanyaggal foglalkozó esettanulmány segítségével mutatják be a leendő projekt forrásait, módszereit és elméleti megközelítéseit.

A fejezet második írásában KAROLINE KÜHL és IBEN HOLMEGAARD AASTRUP (Dánia) kutatási tervének bővített változata olvasható (219–242). A projekt az egykori Dán Nyugat-India többnyelvű közegének megvalósulását, valamint a dán – mint gyarmatosító nyelv – hatását vizsgálja majd különböző médiumokon keresztül (újságok, kézzel írt források) az 1672–1917 között tartó időszakra vonatkozólag. A szerzők kiemelik, hogy a fennmaradt források elsősorban a gyarmatosító kisebbség nyelvhasználatát őrizték meg, ezért a korabeli többnyelvű közeg nyelvhasználatának rekonstrukciója csupán korlátozott mértékben lehetséges. A kutatás hiánypótló, ugyanis Dán Nyugat-India területére vonatkozólag egyelőre csak a kreol nyelv vizsgálata történt meg, a dán nyelv még nem. A gyarmati helynevek – mint a nyelvi szabályozások és társadalmi események leképeződései – a vizsgálat részét képezik ugyan, de nem ezek állnak az elsődleges fókuszban. A projekt elméleti megalapozása és kutatásmódszertanának részletes bemutatása számos tanulsággal szolgálhat az érdeklődő kutatók számára.

5. A kötet utolsó, friss adatokat bemutató fejezetében ANNA WOLTER (Németország) mesterszakos szakdolgozatát olvashatjuk az egykori Hanza-város, Bréma gyarmatosítással kapcsolatos utcaneveiről (245–298). Az adatokat három időszakon keresztül vizsgálja (1971–1919, 1920–1945, 1946-tól napjainkig). Olyan utcaneveket tekint gyarmati kontextusúnak, amelyeket a német gyarmatosítási tevékenység alatt élő, abban részt vevő személyekről neveztek el (pl. *Nachtigalstraße*), amelyekben felfedezhetők a kolóniák területéről származó helynevek (pl. *Togostraße*), illetve amelyek valamilyen módon a kolóniákhoz köthető szavakat tartalmaznak (pl. *Koprastraße*). A szerző a helynevek szerkezeti és kvantitatív elemzése során megállapítja a leggyakoribb vonatkozó névmodelleket. A mellékletben megtalálható az összes (54) elemzett utcanév, a következő szempontokkal kiegészítve: a név forrása, használati státusza (ha már átnevezték, akkor az új név is szerepel), a név keletkezésének ideje, a megkülönböztető névelem típusa, a név szerkezete, illetve gyarmati kontextusa.

6. A kötetet a szerzők névmutatója, valamint az említett nyelvek, illetve fogalmak mutatója zárja. Több tanulmány végén rövidítésjegyzék segíti az értelmezést, ugyanis a szövegbeli rövidítések nemcsak a szervezetek, adatbázisok, kolóniák nevére jellemző, hanem olykor a nyelvészeti terminológia esetében is. A kötet változatos jellegű írásait (elméleti, történelmi

összefoglalók, empirikus esettanulmányok, jövőbeli kutatások bemutatása) a gyarmati helynevek tematikája fogja össze. Bár a gyarmati helynévkutatás a magyar helynévanyagot nem érinti közvetlen módon, a kötet számos kutatómódszertani és elméleti tanulsággal szolgálhat a magyar nyelvészek számára is, emellett bővítheti tudásunkat a gyarmatosítás történelméről, nyelvészeti, kulturális jellemzőiről, illetve a nemzetközi kutatás színteréről.

KOVÁCS-SIPOS BÍBOR KLÁRA

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0432-1749>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

VERENA EBERT, Koloniale Straßennamen. Benennungspraktiken im Kontext kolonialer Rauman eignung in der deutschen Metropole von 1884 bis 1945 [Gyarmati utcanevek. Névadási szokások a gyarmati ténnyerés kontextusában a német anyaországban 1884 és 1945 között]

Koloniale und Postkoloniale Linguistik 16. De Gruyter, Berlin–Boston, 2021. 306 lap

1. Koloniális névtan. A gyarmatok és a gyarmatosítás nyelvi aspektusaival foglalkozó nyelvészet (Koloniallinguistik) egy olyan új kutatási terület, amelyen belül a gyarmatosításhoz kötődő helynévkutatás (Kolonialtoponomastik) eredményei a névtan számára paradigmaszélesítéshez vezetnek. A gyarmatosítás során kialakult aszimmetrikus, a gyarmatosító fél által meghatározott hatalmi viszonyokat (amelyekbe a gyarmatosított fél nem szólhatott bele) a földrajzinév-adási szokások térben, vizuális módon is láthatóvá teszik. A gyarmatosítással kapcsolatos összehasonlító helynévkutatás az empirikus nyelvtudomány munkamódszereivel (térképek és helynévmutatók alapján) rendszerezett utcanévállományt szerkezeti-morfológiai és diszkurzív szempontok szerint elemzi (STOLZ–WARNKE 2018: 3).

Vizuális megjelenésük okán a gyarmatosítással összefüggésbe hozható utcanevek diszkurzív funkciókkal bírnak: rögzítik és fenntartják a gyarmatosító és gyarmatosított közösségek egymáshoz való viszonyait, a gyarmatosított közösségekről alkotott koncepciókat; felülről lefelé irányuló jellegük miatt az elnevezést bevezető adminisztráció által központilag befolyásolják a nemzeti identitás ideológiáját és a gyarmatosító fél nyilvános tereinek a nyelvi tájképét.

2. A monográfia célja. A gyarmatosítás által motivált utcanévnévas a német gyarmatokon 1884-ben kezdődött, és bár 1919-ben, a versailles-i békeszerződést követően megszűnt, az anyaországban, a Német Birodalomban¹ a 20. század első feléig jelen volt. A gyarmatosító időszak a Német Birodalom területén tehát mind időben (1884–1945), mind térben tovább tartott, mint magukon a német gyarmatokon. EBERT monográfiája a Német Birodalom 1884–1945 közötti tényleges és posztkoloniális gyarmatosítói időszakához köthető szekunder utcaneveit²

---

¹ A *Német Birodalom (Deutsches Reich)* az 1871–1945 közötti időszak német államalakulatának a hivatalos elnevezése, amely magába foglalja a Német Császárságot, a Weimari Köztársaságot és a nemzeti-szocialista Harmadik Birodalmat.

² A gyarmatosítói politikához köthető épületek és emlékművek elnevezéseit EBERT figyelmen kívül hagyta, mivel az utóbbiak nem adminisztratív úton, hanem többnyire magánszemélyektől kapták a nevüket.